

РОЗВИТОК ДУХОВНОЇ ОБДАРОВАНOSTІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ТВОРЧОЇ СОЦІАЛЬНО КОРИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Е.О. Помиткін

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України*

У статті розкрито специфіку організації психолого-педагогічних умов, сприятливих розвитку духовної обдарованості учнівської молоді. Як приклад наведені етапи здійснення та результати реалізації творчого духовно орієнтованого проекту „Зустріч поколінь”. Проаналізовані результати здійснення проекту та намічені перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: духовний розвиток, духовна обдарованість, творча соціально корисна діяльність.

Серед різних видів обдарованості духовна обдарованість є чи не найменш дослідженою. Це зумовлюється складністю діагностики кількісних і якісних показників феноменів духовного порядку. У психолого-педагогічних дослідженнях перевага надається розробці проблеми виявлення та розвитку інтелектуальних і творчих здібностей особистості. Розглядаючи категорію духовної обдарованості, слід зупинитися на психологічних відмінностях між людиною високодуховною та людиною високоінтелектуальною. Високоінтелектуальна і навіть творчо обдарована людина може бути егоїстичною і застосовувати набуті знання та вміння на шкоду іншим. Для прикладу звернемося до висококваліфікованих винахідників комп'ютерних вірусів, які розповсюджують свою шкідливу продукцію з такою ж швидкістю, як комп'ютерне програмне забезпечення.

На відміну цьому, високодуховна людина характеризується, перш за все, моральними якостями, прагненням до гармонії. З давніх часів у народних традиціях високодуховною вважалася людина мудра, чесна, здатна прийти на допомогу. Така людина усвідомлює свою причетність до всього, що у світі відбувається.

Проблема духовного відродження України та оновлення системи державної освіти ставить перед сучасною наукою завдання психолого-педагогічного обґрунтування процесу саме духовного розвитку особистості, створення діагностичного забезпечення та розробки відповідних програм збагачення духовного світу учнів і студентів.

Духовна обдарованість, передусім, знаходить прояв у спрямованості особистості на духовні цінності: гуманістичні, естетичні, екологічні, цінності самопізнання, самовдосконалення та самореалізації. Як правило, діти, яким притаманна духовна обдарованість, виявляють активний інтерес до проблем світу, нена-

че дитина усвідомлює покликання до розв'язання таких суперечностей як життя і смерть, знедолені та ображені діти.

Так, майбутній педагог, психолог, лікар, письменник і видатний громадський діяч Януш Корчак із перших років життя виявляв особливу стурбованість долями бідних дітей: “Здається вже тоді я в задушевній розмові з бабусею звірився їй про свій сміливий план перебудови світу. Ні мало ні багато – лише викинути всі гроші. Як і куди викинути, що потім робити – я не знав. Не слід судити мене надто суворо. Мені тоді було п'ять років, а питання дуже складне: що зробити, щоб не було обірваних, голодних і брудних дітей, з якими не можна гратися на подвір'ї...” [5].

Значний вплив на формування духовної спрямованості Миколи Реріха справила його участь у 10-річному віці в археологічних експедиціях, якими керував відомий археолог Л.Івановський. Хлопчик брав участь у розкопці багатьох курганів та стародавніх городищ, дізнавався від місцевих жителів про звичаї та повір'я. Знайдені стародавні речі примушували його замислитися над вічністю й плінністю людського життя [1].

Мета статті полягає у висвітленні специфіки організації психолого-педагогічних умов, сприятливих для розвитку духовної обдарованості учнівської молоді.

Безперечно, забезпечення розвитку духовної обдарованості молоді на сучасному етапі вимагає не тільки науково обґрунтованих підходів, але й специфічних інноваційних технологій. У психолого-педагогічних дослідженнях більше уваги приділяється проблемам духовного розвитку молодших школярів та дошкільнят – і це зрозуміло, оскільки сімейне виховання, образ батька та образ матері, а надалі й пер-

шого вчителя справляють величезний вплив на формування особистості дитини.

Разом із цим, закладені основи духовної ціннісної орієнтації школяра вимагають подальшого розвитку у діяльності учнів. Зважаючи на це, методичний арсенал вчителя, психолога слід доповнювати технологізованими психолого-педагогічними засобами самореалізації духовної обдарованості учнів старших класів. Зростання самосвідомості, активізація життєвого та професійного самовизначення старшокласників зумовлюють специфічну складність і багатовимірність принципів побудови подібних технологій.

Якщо дитина дошкільного та молодшого шкільного віку з радістю відгукнеться на творчі пропозиції батьків, вчителя, то підліток, перш за все, критично обмірковує на основі власного життєвого досвіду всі “за і проти”, перевірить, чи враховують запропоновані творчі пропозиції принцип збереження його власної свободи самовизначення.

Дослідження, проведені в цьому руслі свідчать, що найбільш ефективним підходом до розвитку духовної обдарованості є залучення учнів до творчої соціально значущої діяльності. Наявність творчого компоненту, в даному випадку, виступає гарантією збереження свободи волі школярів, активізує самосвідомість учнів. Соціальна значущість діяльності сприяє життєвому та професійному самовизначенню старшокласників, а духовна спрямованість, яка на практиці забезпечується засобами врахування компонентів духовних цінностей, зумовлює самореалізацію саме духовної обдарованості молоді.

З урахуванням вищенаведених принципів автором щорічно впроваджуються творчі духовно спрямовані проекти за участю старшокласників на базі київської гімназії №153 імені О.С.Пушкіна. Принципи створення та впровадження подібних проектів можуть бути використані класними керівниками, психологами, соціальними працівниками.

Слід зазначити, що метод проектів дедалі активніше входить у простір сучасної освіти, адже він особливим чином поєднує психолого-педагогічну теорію і практику, розкриває перспективи для творчої, конструктивної діяльності. Серед сучасних дослідників цього методу можна назвати таких вчених, як Л.М.Ващенко, С.Б.Кримський, І.Г.Єрмаков, О.В.Онопрієнко, В.В.Рибалка, Г.С.Сазоненко, С.О.Сисоєва, Л.В.Сохань тощо [5; 7].

Далі, як приклад, наведемо етапи здійснення та результати реалізації творчого духовно орієнтованого проекту “Зустріч покоління”.

Творчий духовно орієнтований проект “Зустріч покоління”

Мета проекту: створення психолого-педагогічних умов для обміну життєвим досвідом, поглядами та цінностями між ветеранами сцени та гімназистами. З боку гімназистів передбачалася активізація інтересу, потреби в мудрості, у здійсненні посильної допомоги старшому поколінню, у духовній самореалізації.

До участі у проекті залучався колектив 6 (10) гуманітарного класу київської гімназії №153 у складі 22 учнів. З боку ветеранів сцени активну участь у проекті брали 12 осіб, серед яких: Шовковий Ярослав Андрійович – у минулому провідний соліст Львівського, Свердловського, Одеського, Казахського та Киргизького оперних театрів; Сеннікова Раїса Денисівна – викладач історії театру Інституту театрального мистецтва імені І. К. Карпенка-Карого; Бедненко Борис Миколайович – соліст балету Львівського оперного театру; Ліна Біленька – дитяча письменниця та інші діячі культури і мистецтв.

Етапи здійснення проекту

I. *Потребово-мотиваційний етап.* На даному етапі здійснювалась активізація у молоді таких потреб, бажань і прагнень, як:

- потреба в сприйнятті та передачі духовного досвіду під час спілкування;
- бажання відновити втрачені зв'язки між поколіннями;
- прагнення самовдосконалення;
- бажання знайти в соціумі власне місце для принесення максимальної користі, для виконання життєво важливої місії.

II. *Інформаційно-пізнавальний етап.* На цьому етапі учням була повідомлена інформація про існування Будинку ветеранів сцени та про умови проживання пенсіонерів, які присвятили своє життя служінню мистецтву. Адміністрація Будинку також повідомила про потребу наведення ладу на присадибній ділянці навколо будинку. Необхідно було скопати землю, обрізати садові дерева, прибрати сміття тощо. Ця робота була непосильною для пенсіонерів.

III. *Цілеутворюючий етап.* На цьому етапі необхідно було об'єднати учнів навколо ідеї допомоги ветеранам сцени, структурувати висловлені учнями думки та пропозиції щодо цієї теми. Було вирішено, що в процесі зустрічі будуть обговорюватися найактуальніші проблеми людського життя: життєві смисли, цінності, перемоги та помилки. Головне – приділити увагу пристарілим, надати пенсіонерам можливість висловитися й бути вислуханими.

Для отримання згоди на проведення зустрічі спільно з активом класу було

здійснено окрему поїздку до Будинку ветеранів сцени. Пенсіонери радо відгукнулися на пропозицію, активно включилися в обговорення умов її проведення.

IV. Результативний етап. На цьому етапі здійснюється активний розвиток у старшокласників таких компонентів духовно орієнтованої діяльності:

- здатність до надання духовної допомоги потребуючим у різних формах спілкування;
- здатність створювати й підтримувати в колективі атмосферу поваги, порозуміння, творчої співпраці;
- сердечність, великодушність, доброта;
- здатність контролювати свої думки, емоційні стани, слова, дії;
- готовність виносити самостійні моральні судження, здатність бачити ситуацію із зовні, з позиції мудрості, любові;
- здатність свідомого керування увагою то-що.

Зустріч випускників гімназії №153 із мешканцями Будинку ветеранів сцени розпочалася з творчої праці гімназистів на присадибній ділянці. Важливо було те, що діти принесли з собою власні садові інструменти, оскільки у розпорядженні Будинку їх не вистачало. Пенсіонери виходили на подвір'я, вітали дітей, дякували їм.

Старшокласники, не відчуваючи примусу, працювали з особливим натхненням. Деякі з них признавалися, що вдома батьки не можуть їх примусити працювати на дачі, а тут... Тут все по-іншому. Пам'ятне фотографування учнів з ветеранами посилювало ефект святковості.

Після активної фізичної праці учасники зібралися у невеличкому актовому залі. Учні почали поволі ставити запитання. Ветерани сцени розповідали про свій життєвий шлях, показували старенькі афіші, співали та декламували вірші. Всі присутні неначе стали учасниками єдиної мистецької дії, опинившись одночасно перед театральною сценою та за її кулісами, оскільки артисти розкривали перед слухачами маловідомі секрети театального мистецтва.

По дорозі додому старшокласники обговорювали епізоди зустрічі, згадували найбільш пам'ятні моменти. Дві учениці домовилися з ветеранами про наступну зустріч і запропонували однокласникам узяти в ній участь.

Анкетування, проведене серед старшокласників, включало в себе такі запитання:

1. Який найбільш цінний підсумок принесла зустріч особисто Вам?
2. Чи відбулися зміни у Ваших поглядах на життя?
3. Який епізод Вам запам'ятався особливо?
4. Як уплинула зустріч на Ваше особистісне зростання?

5. Яким був загальний вплив зустрічі на колектив класу?

У відповідях на перше запитання анкети учні відповіли, що найцінніший підсумок – збагачення життєвим досвідом, знаннями про майбутнє доросле життя, розумінням, що вибір професії істотно впливає на хід подальшого життя людини.

Наведемо кілька типових відповідей на це запитання.

Ірина П.: “Я зрозуміла, що є люди, які проходять через життя із зіркою, – своєю мрією та долею. Вони вірять у те, що досягнуть бажаного в житті. Дуже добре, що є ще такі мрійливі, сильні та цілеспрямовані люди”.

Ольга П.: “Було надзвичайно цікаво побачити людей, яким ми зобов'язані культурним розвитком нашої країни. Бо саме ці люди присвятили своє життя тому, щоб збагатити культуру суспільства”.

На друге запитання схвально відповіли 70 % гімназистів. Проілюструємо цю тенденцію висловлюванням Анастасії Ч.:

“Я впевнилася, що слід завжди домагатися своєї мети і не зневірятися навіть у самих важких ситуаціях. Ці люди стали для мене прикладом”.

Інші 30 % відповіли, що все, що відбулося під час зустрічі, лише підтвердило їх попередні погляди на життя.

Серед епізодів, що найбільш запам'яталися, учні називали фрагменти творчих виступів та спогади ветеранів, розповіді про творчу діяльність.

Відповіді про вплив зустрічі на особистісне зростання виявилися суто індивідуальними й неповторними, що ускладнює їх узагальнення. Наведемо лише кілька з них:

Катерина Б.: “Я відчула, що можу змінити світ, що можу дарувати людям позитивні емоції”.

Ірина Ш.: “Захотілося якось допомогти цим людям, розвеселити їх, проявити свою турботу. Тепер є бажання й сили робити в житті щось хороше”.

Артур У.: “Не можу виокремити нічого позитивного, але й негативно ця зустріч на моє особистісне зростання не вплинула”.

На останнє запитання щодо загального впливу зустрічі на колектив класу влучною видається відповідь Тетяни К.: “Стало якось тепліше, всі зрозуміли, що комусь потрібні. Підвищилася свідомість колективу”.

Анкетування, проведене серед ветеранів сцени, включало такі запитання:

1. Що найбільш цінне, на Ваш погляд, відбулося під час зустрічі?
2. Ваша головна порада школярам.

3. Від яких життєвих помилок Вам хотілося б застерегти молоде покоління?

4. Ваше побажання школярам.

5. Чи необхідно проводити подібні зустрічі надалі?

У відповідях на перше запитання ветерани повідомили, що найціннішою була сама зустріч поколінь, прояви уваги й зацікавленості. За висловом актриси Клавдії Титівни Мудиянової, «Крапля добра–допомоги, яку принесли школярі людям похилого віку, може змінити світ на краще, а ще зустріч примушує замислитися як вижити в цьому світі, де безперервно йде боротьба добра і зла? І як сказав А. Ейнштейн, «Щоб вижити, нам потрібен інший спосіб мислення...»».

Поетеса Ліна Біленька так охарактеризувала сутність взаємодії ветеранів і молоді:

«Повеселіли ветерани, а діти помудрішали.

Зігріті сонечком весняним, всі разом подобішали».

Серед головних порад школярам провідне місце займали моральні настанови: «Завжди залишатися собою, пізнавати й усвідомлювати своє призначення для утвердження життя на землі!», «Любити Бога, Батьків, Батьківщину», «Більше знайомитися не з телевізійним, а з реальним мистецтвом театру».

У більшості відповідей на третє запитання містилося застереження проти вживання наркотиків, алкоголю, тютюну. Ярослав Андрійович Шовковий, зокрема, наголошував на моральній чистоті: «Будьте уважними в інтимних взаєминах. Не інтерес, а тільки любов виправдовує близькість», а Ліна Біленька висловила своє перестереження у віршах:

«У житті не легковажте, спершу думайте, все зважте,

Поміркуйте, як вчинити, щоб невтішних сліз не лити».

Серед численних побажань, які ветерани адресували школярам, переважали бажання творчої та особистісної самореалізації, поради радіти малому і бути щасливим у житті, «любити життя, а не себе у житті, адже життя – це

подарунок, який приносить радість усьому людству!».

Всі ветерани одностайно висловилися за продовження таких зустрічей: «Такі зустрічі – Радість і Добра Надія»;

«Нам спілкуватися не лінь – живе хай дружба поколінь!»

Нам спілкування – як життя, а юнь – це наше майбуття.

Про майбуття прекрасне мрієм. Хай дружба поколінь міцніє!»

Таким чином, у ході здійснення проекту старшокласники отримали можливість реалізувати власний духовний потенціал у суспільно корисній діяльності, а мешканці Будинку ветеранів сцени відчували свою потрібність як носії мудрості та досвіду, необхідного прийдешнім поколінням.

За результатами зустрічі школярами було створено стінгазету, прикрашену пам'ятними фотознімками.

За результатами впровадження проекту зроблено такі висновки:

1. Розвиток духовної обдарованості учнівської молоді доцільно забезпечувати через створення психолого-педагогічних умов, сприятливих для духовної самореалізації особистості.
2. Психолого-педагогічні умови духовної самореалізації учнів та студентів мають забезпечувати їх включення особистості у соціально корисну творчу діяльність.
3. Забезпечення умов для розвитку духовної обдарованості учнівської молоді висуває посилені вимоги до особистості педагога, психолога, що в свою чергу, детермінує посилення уваги до відбору та підготовки майбутніх професіоналів.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на пошук нових психолого-педагогічних підходів та практичних засобів духовної самореалізації учнівської молоді в системі національної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Беликов П., Князева В.* Рерих // Жизнь замечательных людей. – Вып. 3 (510). – М.: Молодая гвардия, 1972. – 254 с.
2. *Гегель* // Энциклопедия философских наук. – Т.3.: Философия духа / Отв. ред. Е.П.Ситковский. – М.: Мысль, 1977. – 471 с.
3. *Гуманістична психологія*: Антологія: В 3-х т. – Т.2: Психологія і духовність: (Світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології) / Упоряд.: Г. Балл, Р. Трач. – К.: ПУЛЬСАРИ, 2005. – 279 с.
4. *Кон И.С.* Психология ранней юности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
5. *Метод проектів*: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований збірник. – К.: Департамент, 2003. – 500 с.

6. *Помиткін Е.О.* Психологія духовного розвитку особистості: Монографія. – К.: Наш час. – 2006. – 280 с.
7. *Рибалка В.В.* Психологія розвитку творчої особистості: Навч. посіб. – К.: ІЗМН, 1996. – 236 с.
8. *Korczak J.* Pamiętnik // Wybor pism. T.IV. – Warszawa, 1958. – P. 586.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2006 р.

